

NAUJI ESTETIKOS TYRINĖJIMAI

J. Mureika

Estetinės V. Kapsuko pažūros *

Įvairiapusiškame V. Kapsuko literatūriniam palikime svarbią vietą užima darbai apie literatūrą ir meną. Jų analizė atskleidžia originalias koncepcijas kai kuriais estetikos ir kultūros klausimais.

Specialių mokslinių tyrinėjimų ir publikacijų, analizuojančių V. Kapsuko estetiškes pažūras, nėra, nors atskirais aspektais jos jau buvo nušviestos filosofų, literatūros kritikų ir istorikų darbuose. Šia prasme J. Mureikos disertacija — pirmas mėginimas išsamiai jas analizuoti ir apibendrinti.

Vadovaudamasis tuo, kad kultūros sąvoka yra viena fundamentalių materializmo sąvokų, disertantas V. Kapsuko estetiškes pažūrų analizę pradeda, atskleisdamas jo kultūros koncepciją. Kadangi specialių teorinių darbų kultūros klausimais V. Kapsukas neparasė, autoriui iškilo uždavinys, remiantis V. Kapsuko literatūrinio palikimo, praktinės veiklos, visuomeninių-politinių ir istorinių to meto sąlygų analize, rekonstruoti, susisteminti V. Kapsuko kultūrologines pažūras, parodant jų genezę ir kultūrinės veiklos ryšį su revoliucinės veiklos praktika, su politine ir teorine proletariato klasės kova. Todėl visoje disertacijoje estetinės V. Kapsuko pažūros tyrinėjamos aktualių kultūros ir viso Lietuvos revoliucinio judėjimo problemų kilimo ir sprendimo kontekste.

Disertacijoje išsamiai nušviečiama V. Kapsuko pozicija teoriškai sudėtingais ir istoriškai aktualiais socialistinės kultūros formavimosi klausimais: ryšio tarp re-

voliucinio judėjimo ir kultūrinio darbo, kultūros ir ideologijos, santykio tarp kultūros ir inteligentijos, tarp kultūros ir išnaudojamos liaudies. Pažymima, kad teisingą daugelio kultūros problemų sprendimą praktikoje sąlygojo teoriškai teisingas šių klausimų iškėlimas ir interpretavimas. Teorinių samprotavimų ir praktinės V. Kapsuko veiklos analizė leido J. Mureikai priėti išvadą, kad V. Kapsuko interpretacijoje dvasinė kultūra apima kultūrinių vertybių visumą, jų paskirstymo ir įsisavinimo procesą, o šis procesas organiškai siejasi su aktyvia visuomeninio subjekto veiklos forma.

Toliau disertacijoje nagrinėjama, kaip V. Kapsukas suprato visuomenines meno savybes, funkcijas ir uždavinius, kokių veiksmų įtakoje vystėsi ir keitėsi meno ir visuomenės santykio koncepcija, kaip ji buvo taikoma meno kūrinių analizei ir vertinimui. Pasekiant tai, kaip V. Kapsukas vertino J. Biliūno, J. Janonio, J. Žemaitės, A. Strazdo, M. K. Čiurlionio kūrybą, paaiškėja, kad V. Kapsukas giliai suvokė meno visuomeninių funkcijų sąveiką. Disertantas pabrėžia, kad, idealistinei estetikai ir vulgariajam sociologizmui priešpastatydamas marksistinę-lenininę estetiką, V. Kapsukas akcentavo klasinio bei partinio požiūrio svarbą ir iškėlė labai svarbią metodologinę prasmę to meto Lietuvos estetinei mūšiai idėją, kad klasiškumo principą būtina derinti su kitais meno vystymosi ir tyrinėjimo dėsniniais, įjungiant jį į vientisą metodologinę siste-

* Filosofijos kandidato laipsnio disertacija, apginta 1973 m. VVU Istorijos fakulteto Mokslo laipsnių teikimo tarybos posėdyje. Mokslinis vadovas — docentas B. Kuzmickas; oficialieji oponentai: filosofijos daktaras profesorius J. Minkevičius ir docentas G. Vaitkūnas.

mą. V. Kapsukas iškėlė klausimą apie materialistinės dialektikos, estetikos, sociologijos, menotyrynių mokslų ir meninės kritikos nuoseklų metodologinį tarpusavio ryšį, taip pat apie šių mokslų metodologinių lygių skirtumą ir būtinumą turėti tai galvoje, analizuojant meno reiškinius.

Nemažas dėmesys disertacijoje skiriamas V. Kapsuko pažiūrų į estetinių auklėjimą analizei.

Disertacijoje kruopščiai įsigilinta į tai, kaip V. Kapsukas interpretavo aktualiausias meninės kūrybos klausimus. Nušvietęs visuomenines istorines Lietuvos sąlygas po 1905—1907 m. revoliucijos pralaimėjimo ir parodęs to meto literatūros padėtį, J. Mureika atskleidžia V. Kapsuko požiūrį į menininko asmenybę, nurodydamas, kad progresyviais idėjinėmis menininko pozicijoms V. Kapsukas laiko gyvenimo realistinio atvaizdavimo sąlyga, tačiau, pabrėždamas menininko pasaulėžiūros svarbą, jos neabsoliutina, atkreipia dėmesį į emocionalaus ir racionalaus prado sąveiką meninėje kūryboje. Disertantas parodo, kaip giliai V. Kapsukas suvokė menininko asmenybės struktūrą, išskirdamas joje tokius komponentus, kaip talentas, intelektas, jausmai, išvelgdamas jų tarpusavio ryšį ir priklausomybę. Disertacijoje pažymima, kad, sprendžiamas santykio tarp tikrovės ir meno problema, V. Kapsukas tikrovės atspindėjimą mene suvokė kaip kūrybinį procesą, kuris remiasi žmogaus sąmonės aktyvumu. Pasisakydamas prieš objektyvizmą ir subjektyvizmą mene, jis gynė tikroviško atspindėjimo tradiciją. Glaudžiai siedamas klausimą apie meno ir tikrovės santykį su meno visuomeninėmis funkcijomis, klasine pozicija, liaudiškumu ir partiškumu, V. Kapsukas interpretavo realizmą kaip meninės kūrybos metodą. Nors V. Kapsuko darbuose iki 1934 m. paties socialistinio realizmo termino ir neaptikęs, tačiau remdamasis paskutinio jo veiklos periodo pažiūrų į meninę kūrybą analize, disertantas daro prielaidą, kad socialistinio realizmo koncepcija turėjo jau gana aiškius kontūrus. Disertacijoje nurodoma, kad, sprendžiamas turinio ir formos santykio problema, V. Kapsukas vadovavosi jų vienybės

principu. Pasisakydamas prieš „grynojo meno“ šalininkus, jis visuomet prieš akis turėjo darbo liaudies interesus. Disertantas pažymi, kad, laikydamas išeities pozicija šiuos interesus, V. Kapsukas kėlė ir sprendė daugelį estetikos mokslo klausimų.

H. Kobeckaitė

Meno kūrinio analizės problema šiuolaikinėje lenkų estetikoje *

Meno kūrinio analizės problema, kurią ypač aktyviai kėlė ir sprendė 20-tųjų metų rusų mokslininkai ir Prahos lingvistinė mokykla, aktuali ir Lenkijoje.

Disertacijoje parodoma šios problemos evoliucija Lenkijoje, remiantis literatūros ir kino teorijos medžiaga. Tokį disertantės pasirinkimą nulėmė tai, kad literatūra ir kinas turi panašias tikrovės atspindėjimo galimybes, gali aprėpti didelį problemų ratą, jas apibendrinti ir perteikti. Šios dvi meno šakos siejasi ir medžiagos perteikimo būdu: „pasakojamuoju“ charakteriu, polinkiu į asociatyvius vaizdus, kurie gimsta, „susidūrus“ kadrams ir sakiniams, scenoms ir situacijoms. Šių dviejų meno šakų kūriniais galima taikyti analogiškus tyrimo metodus ir principus. Nagrinėdami bendras metodologines ir teorines estetikos problemas, lenkų estetikai dažniausiai ir remiasi kino ir literatūros praktika.

Pirmiausia autorė atskleidžia prielaidas, paskatinusias lenkų estetiką imtis betarpiškos meno kūrinio analizės. Tai stimuliavo tiek pati meno praktika, tiek filosofinės idėjos, atėjusios į Lenkiją iš kaimyninių šalių. Ypač didelę įtaką lenkų tyrinėtojams padarė neokantinių V. Diltejaus, V. Vindelbando, G. Rikerto ir fenomenologo E. Huserlio idėjos. Vieni pirmųjų tyrinėjimo objektą pakeitė literatūros teoretikai K. Vuicickis ir J. Kleineris. Nuo kūrėjo asmenybės jų dėmesys nukrypsta į patį kūrinį, kurį jie laiko visų estetinių problemų mazgu. Autorės nuomone, lenkų estetikos naujos krypties pradžia galima laikyti pirmąjį mūsų amžiaus dešimtmetį. Ypač aktyviai naujų meno

* Filosofijos kandidato laipsnio disertacija, apginta 1972 m. Maskvos M. Lomonosovo universiteto Filosofijos fakulteto Mokslo tarybos posėdyje. Mokslinis vadovas — filosofijos daktaras J. Lukinas; oficialieji oponentai: filosofijos daktaras profesorius V. Skatersčikovas ir filosofijos kandidatė A. Baženova.

kūrinio analizės būdų ieškoma Lenkijoje 20—30-aisiais metais. Analogišku keliu, ieškodami kūrinio „organizuojančios dominančios“ ar „konstruktyvaus faktoriaus“, eina tuo metu rusų bei čekų teoretikai. Disertacijoje nagrinėjami šios krypties atstovų M. Kridlio (Kraidlio) ir K. Tročinskio darbai, nurodomi jų darbams būdingi trūkumai: pernelyg didelis dėmesys sintaksės lygmeniui, empiriškumas, spekuliatyvus pobūdis, metafizinė galvosena. Disertantė pažymi, kad šie darbai šiandien turi daugiau istorinę vertę, kaip pagrindas tolimiesiems, brandesniems tyrimams.

Toliau disertacijoje parodoma, kaip išsiplečia estetikos objektų tyrimas, perėinant nuo imanentinių kūrinio sandaros klausimų prie bendresnio pobūdžio problemų lenkų pokario estetikoje. Traktuodami meno kūrinį kaip materialaus ir idealaus, fizinio ir protinio darbo visumą, kaip vientisą, santykinai savarankišką ir stabilų darinį, lenkų estetikai teigia, kad meno kūrinys gali būti tiriamas, kaip atskiras objektas, kurį visapusiškai galima išnagrinėti tik tuo atveju, jei analizuojami ne atsitiktiniai, o esmingiausi meno kūrinio elementai, nulemiantys jo kokybę. Tokiu būdu metodologinis problemos aspektas pokario lenkų estetikoje persipina su teoriniu, su įvairių meno šakų specifikos paieškomis. Disertantė, analizuodama lenkų estetikų darbus, gvildenančius literatūros specifikos klausimus, pagal problemos sprendimo pobūdį skirsto juos į dvi grupes. Pirmajai grupei priskiriami darbai tų teoretikų, kurie ieško literatūros specifikos kalboje ir jos ypatingose funkcijose, atliekamos poetiniame kūrinyje (M. Glovinskio, A. ir J. Slavinskių, J. Pelco ir kt. darbai). Kitai grupei priskiriami darbai tų autorių, kurie neapsiriboja kalbos ypatumų analize. Jie teigia, kad pati kūrinio esmė, išskylanti virš materialaus kalbos lygmens suvokimo procese, negali būti išaiškinta, apsiribojant lingvistine teksto analize. Todėl kūrinio analizės metodai turi pasitarnauti prasmingiems kūrinio komponentams atskirti,

„teksto“ ir „neteksto“ elementų santykiams išaiškinti. Mat, atskleidžiant visų kūrinio ryšių su istoriniu ir literatūriniu kontekstu prasmę, jo turinys yra suprantamas giliau ir plačiau. Turėdami galvoje literatūros kūrinio daugiabriauniškumą, jo sudėtingą struktūrą, šių dienų lenkų teoretikai mano, kad jį reikia tirti keliais aspektais ir įvairiais būdais, priklausomai nuo pasirinkto požiūrio ir analizės tikslų. Autorė pastebi, kad metodologiniu požiūriu lenkų estetikų darbai yra įdomūs kaip mėginimas susisteminti tuos kūrinio komponentus, kurie paprastai tiriami vienpusiškai, nors yra polifunktiški.

Toliau nagrinėjamos analogiškos problemos, kurias sprendžia šiandien kino estetikai. Disertacijoje analizuojamos dvi lenkų kino estetikos tendencijos. Vienos jų šalininkai (A. Jackevičius ir A. Helman) teigia, kad filmo specifika glūdi jo sugebėjime betarpiškai registruoti realybę. Kitai pažiūrai atstovauja vienas seniausių lenkų teoretikų B. V. Levickis. Jo nuomone, estetinę filmo specifika sudaro sintetinis keturių lygmenų medžiagos pobūdis, jos perteikimo būdas ir ypatingi objektyvūs filmo dėsningumai. Autorė teigia, kad filmo analizės būdai, kuriuos siūlo lenkų teoretikai, liečia iš esmės tik tuos elementus, kurie glūdi jo „paviršiuje“. Gilesnės analizės pavyzdžių lenkų kino estetikų darbuose autorė pasigenda. Lenkų kino teoretikai daugiausia apsiriboja teoriniu filmo specifikos ir esmės problemų sprendimu.

Apibendrinama ištirtą medžiagą, disertantė prieina išvadą, kad įvairių meno šakų specifika nulemia ne kuri nors viena savybė, o jų visuma. Tai sąlygoja būtinumą tirti meno kūrinį kompleksiskai, atskleidžiant tą patį reiškinį kaskart kitoje plotmėje, gilinant mūsų žinias apie kūrinio elementų santykius, apie jų prasminį ryšį. Ši teorinė prielaida pateisina ir įvairių meno kūrinio tyrimo metodų gausumą šių dienų lenkų estetikoje.

D. S a u k a i t y t ė